

בבא מציעא דף מ

מגופו, כלומר אהבת המזון מביאה אותו למצב שרודף
אחריו ללא תועלת. זה גדר עכבר.

עכברי רשיעי

"וכי מה אכפת להן לעכברים, הלא אוכלות בין מהרבה
בין מקמעה וכו'."

והתוס' הביאו מהירושלמי (ג, ה) "אמרין אילין
עכברייא רשיעיא כד חמיין פירי סגיין, קריין לחבריהון
ואכלין עמהון".

בפרשת שמיני (ויקרא יא, יט) נאמר בכלל העופות
הטמאים: "ואת החסידה", וכתב רש"י "למה נקרא
שמה חסידה לפי שעושה חסידות עם חברותיה
במזונות (שמחלקת ממזונה לחברותיה)". וכבר התקשו
א"כ מדוע היא עוף טמא.

בשם החידושי הרי"מ ידוע שכיון שעושה חסידות עם
חברותיה ולא עם שאר עופות, אין זו חסידות אמיתית.
ויש לציין לרש"י בקידושין מט, ב שחסידה מייצגת את
גסות הרוח וחנופה. הרי שאין לה חסידות אמיתית אלא
חנופה.

אך סוף סוף החסידה נקראת ע"ש החסד, ומדוע
העכברים שעושים כן, נקראים רשיעים.

ותירץ באמרי אמת (ליקוטים): "ואפשר שהעכבר
כאשר יש לו קצת אוכל הוא לבדו, ורק כאשר יש לו
הרבה קורא ג"כ לחבריו, אבל החסידה עושה חסד עם
חברותיה אפילו כשאין לה אלא מעט. עו"ל כי חסידה
זהו עוף ושכיח שתיקח מההפקר, אבל העכבר גונב
בעיקר מבית ושדה והוא גול". והורה מכך האמרי אמת
מוסר לשומעי לקחו, שגם במצבים שאין הרבה מזון,
יש לחלק לאחרים, שבכך נבחן חסד.

ובאמת שדבר זה נגעו בו כבר רבותינו. הרמח"ל (אדיר
במרום עמ' תעד) מבאר ע"פ קבלה מהו ענין העכבר,
ובתוך הדברים מבאר שכל ענין הצדיק הוא להוסיף
הנאה ותועלת לעולם, והעכבר גורם לחסרון וחורבן. על
כן הוא נקרא רשע, שאינו עושה זאת לשם אכילה אלא
כדי להשחית.

וכן רבי צדוק (ישראל קדושים אות ה) כתב שהעכבר
מייצג את היצה"ר שמביא אדם לעשות דברים שלא
לתועלת, וכתאוות המזון שממונו חביב עליו יותר

דף מא

מובלנא מאניה לבי מסותא

"אמר רבי יוחנן מאן דמתרגם לי חבית אליבא דחד
תנא, מובלנא מאניה בתריה לבי מסותא."

לשון זו מובאת בשם ר' יוחנן בכמה מקומות בש"ס,
וצ"ב ביטוי זה ומדוע שייך דוקא לר' יוחנן.

המהר"צ חיות כאן מציין לספר באר שבע סי' יא,
המבאר ע"פ הגמ' בכתובות (צו, א) דכל המלאכות
שעבד עושה לרבו, תלמיד עושה לרבו, חוץ מהתרת
המנעל, משום שבכך יחשבו שהוא עבד. אך אם הוא
מניח תפילין אין חשש, שבכך יידעו שאינו עבד. וכתב
הבאר שבע (וכן האמרי בינה) דאין הכוונה דוקא
לחליצת מנעל, אלא כל מלאכה המיוחדת לעבד לא
יעשה התלמיד. ואחת ממלאכות אלה היא לשאת את
בגדיו אחריו לבית המרחץ. ועל כן לא יעשה זאת אא"כ
מניח תפילין.

וכן הוא ברש"י פרשת בהר (ויקרא כה, לט) עה"פ "לא
תעבוד בו עבודת עבד", מפרש שלא יוליך כליו אחריו
לבית המרחץ ולא ינעל לו מנעליו, הרי שיש השוואה בין
הדברים, וכדברי הבאר שבע.

ממשיך הבאר שבע שרבי יוחנן לא הניח תפילין מכיון
שהיה עלול לנזילות, ועל כן יש בדבריו (מובלנא מאניה
וכו') חידוש גדול, שאף שיש חשש שיחשבו שהוא
עבד, הוא מוכן לשאת את בגדיו לבית המרחץ.

וביזמא דף פו, א - היכי דמי חילול ה', ואמר ר' יוחנן כגון
אנא דמסגינא ד"א בלא תפילין, ומשמע שהיה מקפיד

מוסיף הערבי נחל שזה הטעם שכשיצחק ברך את יעקב, היה יצחק סומא, ומשום שברכת כלל ישראל היא סמויה מן העין. אם אפשר לראות, אין ברכה.

ומובא בספרי חסידות (אבני זכרון לר"מ איגר) שלא לחינם מימרא זו נאמרה ע"י ר' יצחק, כי זה ענינו של יצחק.

ובתורת חיים מוסיף שכשאלישע בירך את האשה, הורה לה להכנס הביתה ולסגור הדלת, דברכה באה רק במצב של הסתר מן העין.

שלא לילך בלא תפילין. ודלא כבאר שבע. אולם מצאתי שהדברים מפורשים בירושלמי (ברכות ב, ג) שר' יוחנן בחורף היה לובש גם תש"י וגם תש"ר, ובקיץ שסבל מכאבי ראש לא היה לובש אלא תש"י ולא תש"ר. וזה מה שכתב הבאר שבע שהיה עלול לזילות, היינו בקיץ. ומה שמבוי' בגמ' ביומא שהיה הולך תמיד עם תפילין, היינו תש"י בכל זמן, ותש"ר בחורף.

דף מב

אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין

רבי יצחק אומר שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין. ולתנא דבי רבי ישמעאל אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו.

המהר"ל ובן יהודע הסבירו החילוק בין המימרות, דר' יצחק איירי בדבר שהעין רואה אך לא בכירור, ור' ישמעאל מצריך שיהיה הדבר מכוסה מבלי שליטה של העין כלל.

ברבינו בחיי (הקדמה לפרשת כי תשא) מבאר דבר נפלא. אנו יודעים שכל מה שקורה לנו בעולם הוא ניסים, כמ"ש הרמב"ן סו"פ בא, שזה מה שנתגלה ביציאת מצרים, אך הניסים הללו אחרי יצ"מ הם נסתרים. נס גלוי הוא דבר שאינו חלק ממהלך העולם.

כשאדם אינו יודע כמה חטים יש כאן, ומתפלל שתהיה ברכה, שייך שיתרבו שכן הוא נס נסתר. אך כאשר הפירות ספורים, אין הברכה יכולה לפעול, שאז יהיה הדבר נס גלוי.

וממשיך ואומר, שכשיש שליטה של העין, יש 'עין הרע'. ועל כן בני ישראל נמנו בדרך של מחצית השקל ולא באופן ישיר, בדבר מנוי אין ברכה.

בספר ערבי נחל (פרשת תולדות) מבאר שכל ענין ברכה בדבר הסמוי נוגע גם לעבודת האדם. עדיף שאדם לא יידע בדיוק את מעלתו, וכך תשרה הברכה במעשיו.

ומבאר ע"פ האריז"ל דמחוש הראות והלאה, יש גילוי בעולם. דבר שהוא מעבר לראייה, אינו שייך לעוה"ז, ושייך לכתר שמעבר לעולם. אם הראייה חלה על דבר, היא מגדירה אותו בתוך גבולות העולם (ולזה קוראים 'עין הרע'). ברכה מגיעה רק מדבר שהוא מעבר לעולם.

דף מג

החושב לשלוח יד בפקדון

דעת ב"ש שהחושב לשלוח יד בפקדון חייב. ולב"ה אין חייב עד שישלח יד. התוס' כתבו שגם ב"ש לא מחייבים על מחשבה בלבד, אלא הכוונה לדיבור. ובראשונים אחרים חולקים.

והתוס' לשיטתם בפיגול, דאין מפגלים במחשבה אלא בדיבור.

ומצינו מחלוקת כע"ז באו"ח סי' מז, דדעת השו"ע (סעיף ד) דהמהרהר בדברי תורה א"צ ברכת התורה. ודעת הגר"א שם לחלוק, וס"ל דיש ברכה על הרהור.

ונראה דהמצריכים דיבור, פירוש הדבר שעולמם של בנ"א נקרא "עולם הדיבור", וכל דבר שלא הגיע לדרגת דיבור, לא הגיע בשלימות לעולמו.

ובדעת החולקים יש לבאר ע"פ מה ששמעתי ממו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל. דכתבו המקובלים שיש חמשה שלבים בהוצאת דבר מן הכוח אל הפועל: א) רצון. ב) מחשבה. ג) הרהור, שהוא לפתח את המחשבה. ד) דיבור. ה) מעשה.

ואמר הגרמ"ש, שכל הדיון להחשיב מחשבה כדיבור, היינו דוקא בהרהור. אך מחשבה ודאי אינה כדיבור והביאור: מחשבה שייכת למקום מעל העולם. דיבור שייך לעולם. והרהור נמצא במקום אמצעי שיש בו דיון. ולעולם צריך דרגה מסוימת של דיבור, והנידון הוא האם דיבור בלב, נחשב כדיבור.

ונסיף כאן ב' הערות מגדולי הדורות.

שאדם מבין ותופס. חכמה נקראת זהב, שהיא הדבר עצמו. בינה היא הדרך כיצד להגיע לתפיסה נכונה בדבר החכמה, ונקראת כסף.

עוד כתב הגר"א (שם כה, יא) על הפסוק "תפוחי זהב במשכיות כסף", שענין הפרד"ס בתורה הוא שככל שמעמיקים יותר בפשט, כך מגיעים לסוד. תפוחי זהב שהם הסוד, גלומים בתוך משכיות הכסף שהם פשטי התורה שמביאים לידי הסוד.

במי השילוח (פ' תולדות) מבאר דבר נפלא. דמבו' בסוגיין שבילדותו של רבי סבר שהכסף קונה את הזהב, דהזהב הוא המיבעא והכסף הוא הפירא. וביאור הדבר, שבילדותו של האדם, כשמתחיל את עבודתו, יש לו את התשוקה והמשיכה לתורה, והעיקר אצלו הוא הכסף, דאין לו ידיעת התורה ממש אלא בעיקר תשוקה וחפץ. אך בזקנותו יש לו כבר השגה בתורה, והאתגר הוא לעורר בלבו יותר חשק וביקוש ללמוד יותר ויותר. ועל כן העיקר אצלו הוא הזהב.

רבי צדוק (פרי צדיק במדבר אות טז) מבאר בנוסח אחר: בתחילת עבודת האדם, הוא נמצא עם חשק ואהבה, והעבודה היא להגיע לידי יראה. וזהו שהכסף מביא לידי זהב, דע"י האהבה והכיסופין, מביא לידי זהב (-יראה). ובזקנותו שהגיע כבר לדרגת יראה, יראה זו צריכה להביאו לידי שמחה ואהבה. וזהו "שמחתי מתוך יראתי".

דף מה

מטבע

הטעם של מ"ד דאין מטבע נעשה חליפין, משום דדעתיה אצורתא, וצורתא עבידא דבטלה. מסביר רש"י שכיון שיכול להתבטל, אין כאן דבר שלם. והרמב"ן ועוד ראשונים ביארו שמפני שהצורה היא הערך של המטבע, חשיב כדבר שאין גופו ממון.

ומבואר כאן יסוד גדול בענין מטבע בפרט, וכספים בכלל. ושמעתי הדברים בארוכה ממור"ר הגר"מ שפירא זצ"ל בשיעור לפרשת שקלים תש"ס.

הגרמ"ש בא לבאר ענין השקלים, שאמרו חז"ל (מגילה יג, ב) שעם ישראל הקדימו את שקליהם לשקלי המון. ומה הביאור בזה, כיצד שקלי ישראל מבטלים שקלי המון. ועוד מצינו (תנחומא נשא פט"ו) שמושה לא

א. בבית האוצר (ב, ב) כתב שמחלוקת ב"ש וב"ה לשיטתם. דכידוע ע"פ האריז"ל, ב"ש הם ע"פ מידת הדין, וב"ה ע"פ מידת הרחמים. וכידוע ברש"י ריש בראשית שעלה במחשבה לברוא העולם במידת הדין ובפועל אינו יכול לעמוד על כן נברא במידת הרחמים. ומעתה נפלא, שב"ש דאזלי לפי מידת הדין, הרי הם שייכים ל'עלה במחשבה' ועל כן חייב בשליחות יד במחשבה. ולב"ה ששייכים לעולם המעשי שנברא ברחמים, צריך שיהיה מעשה בפועל.

ב. בפרדס יוסף (יתרו) מביא שהרי נחלקו ב"ש וב"ה (עירובין יג, ב) אם נוח לו לאדם שנברא, דב"ש סברי נוח לאדם שלא נברא, וב"ה סברי נוח לאדם שנברא. מבאר הפרדס יוסף דהנה יש יותר לאוין מעשין (שם"ה מול רמ"ח). ב"ש אומרים שיש יותר סכנות של לאוין מאשר הזדמנויות של עשין. אך ב"ה סוברים שעשה עדיף מלא תעשה, דמחשבה טובה מצרפה הקב"ה למעשה (קידושין מ, א), נמצא שכל מצוה היא כפולה (מעשה ומחשבה), ואילו בלאוין אין מצרפים את המחשבה. אבל ב"ש משיבים דמחשבה רעה מצטרפת למעשה, כמו בשליחות יד שחייב על מחשבה.

דף מד

זהב קונה את הכסף

"זהב קונה את הכסף, הכסף אינו קונה את הזהב". ומבארת הגמ' דהמשנה ס"ל דזהב הוא הפירא והכסף הוא הטבעא. הזהב הוא הדבר הנרצה, והכסף הוא הדרך להגיע לידי זהב.

ושמעתי ממור"ר הגר"מ שפירא זצ"ל שהדברים נרמזים בשמות המתכות. זהב הוא מלשון 'זהב', שהוא הדבר הנרצה. כסף, כבואר בהרבה מקומות, הוא מלשון כיסופין, שזהו הדרך להגיע למבוקש.

וכמה דוגמאות לזה:

בשיר השירים נאמר (א, יא) "תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף, ודרשו חז"ל (ברש"י שם) תורי זהב הוא בית הים, ונקודות הכסף היינו בית מצרים, ומכיון שביזת הים גדולה יותר, לכן היא נקראת זהב, שזו היתה הביזה העיקרית (ועוד, דביזת מצרים היתה רק 'שלא יאמר אותה צדיק וכו'). הרי שהדבר העיקרי נקרא זהב.

הגר"א (משלי טז, יז) מבאר שיש חכמה ויש בינה. חכמה היא מה שלומד האדם מרבו, ובינה היא מה

דף מז

הצליח להבין את המחצית השקל עד שהראהו הקב"ה מטבע של אש, ומאי כולי האי.

הערמה במעשר שני ומכירת חמץ

המשמעות בסוגיין, המדברת על מה יעשה אדם העומד בגורן ורוצה להקנות מעותיו לאחר כדי שיפדם, וכן מבואר להדיא במשנה במסכת מעשר שני, שמותר לעשות הערמה כדי להיפטר מתוספת חומש בחילול מע"ש.

ולכאורה צ"ע, מדוע באמת מותר לעשות הערמה זו.

ובירושלמי (מע"ש יד, ג) עמד בזה "למה מערימין עליו, מפני שכתוב בו ברכה", מבאר הגר"ח"ק בפירושו, דנאמר "כי יברכך ה' אלקיך", והברכה היא שיכול להיפטר מחומש ע"י הערמה.

ויש שביאורו אחרת, ונוסיף כהקדמה שהנידון נוגע מאד לעניני דיומא דחג הפסח, בפולמוס של מכירת חמץ.

הבכור שור טוען שא"א לעשות מכירת חמץ. נכדו הגרא"ז מרגליות עוסק בזה בתשובותיו, ומתכתב עם החת"ס. דעת החת"ס שמכירת חמץ מותרת ואף מומלצת. ובתוך הדברים מביא ראייה לדברי הבכור שור מהירושלמי הנ"ל, דהנה הברכה שנאמרה במע"ש, נאמרה גבי פדיון שנאמר "לא תוכל שאתו... כי יברכך ה' אלקיך", ומפני שהיו צריכים להוסיף חומש נמנעו מלפדותם והעלו הפירות והפסידו הברכה, על כן המציאו חז"ל ערמה של היתר לפדותו בלי חומש ולהעלות המעות. ודוקא מע"ש, אבל בחמץ בפסח אין סיבה לעשות הערמה, ומכאן ראייה לבכור שור. אמנם הביא החת"ס גם ראיות להיפך, וכך היא מסקנתו.

בספר אבן פינה לרבי אליהו קלאצקין (סעיף יא) מבאר שהחשש בהערמה היא שאדם אינו מתכוין לעשות את הקנין באמת, וזה שאומר הירושלמי דכיון שבמע"ש נאמר ברכה, ודאי שכוונת בני אדם לעשות הדברים באופן אמיתי, כדי לזכות לברכה, ועל כן אין חשש בהערמה. וגם במכירת חמץ, כיון שאיסור זה חמור אצל בני אדם, ודאי שיתכוין להקנות את החמץ באמת לנכרי.

וביאר הגר"מ, מטבע הוא לשון טבע (וכ"כ רבי צדוק הכהן). המטבע מייצג את המהות של המדינה בעלת המטבע. לכל מדינה המטבע הייחודי שלה, ומדוע אין עושים מטבע אחד בכל העולם? אלא שכל מטבע מייצג את המהות המיוחדת של אותה. והמטבעות תמיד היו טבועות בתמונות המלך, אשר הוא מייצג את מהות המדינה והאומה. המטבעות מודיעות את הטבע של המלכות.

הגמ' בסוף ב"ק אומרת שהמטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה בצד אחד, ובחור ובתולה בצד השני, שמגלה את ענין הנס שאברהם ושרה הפכו לצעירים. שזהו מה שאברהם גילה בעולם, מהלך של גילוי אלוקותו לכל בריה. וי"א דוד ושלמה, שהם מביאים את מלכות ה' לעולם.

זהו שמושה התקשה במחצה"ש, פירושו, כיצד שייך שמטבע תייצג ותגלה את החיבור בין הקב"ה לישראל. והראה לו הקב"ה מטבע של אש, שיש מטבע בעולם שמתחבר לגילוי ה' (ואכ"מ לבאר, אך עניין האש הוא צירוף כל הפטים למהות אחת של דליקה).

המן שקל שקלים, ואיתא במדרש שני שיצר מטבע חדש שענינו להשמיד להרוג ולאבד את הכלל ישראל. וביאור הדבר, כיון שמטבע משקפת את המהות של המדינה, רצה המן לקבוע שהמטבע של פרס הוא 'להשמיד להרוג ולאבד'. הוא שינה את ההשקפה של המדינה.

וע"ז נאמר שהקב"ה הקדים שקלינו לשקלי המן, שע"י שקליהם נעשו באופן מהותי מחוברים להקב"ה.

וזה עומק הגמ' כאן, מטבע אינו המתכת אלא הצורה, וצורה עבידא דבטלא. ויש מביאים בשם רבי נחמן מברסלב (תורה כג) שכל הצורות בעולם הולכות להתבטל, תהיה צורה אחרת של גילוי הקב"ה, א"כ כל מטבע הוא זמני.